

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.5.13>**URZĄD POCZTOWO-TELEGRAFICZNY W JELIZAWETGRADZIE PODCZAS I WOJNY ŚWIATOWEJ 1914-1918 (NA PODSTAWIE MATERIAŁÓW GAZETY „GŁOS POŁUDNIA”)****Volodymyr Tymoshenko***aspirant Katedry Historii Ukrainy i Historii Powszechnej**Centralnego Ukraińskiego Uniwersytetu Państwowego**Centralnoukraińskiego Państwowego Uniwersytetu imienia Wołodymyra Wynnyczenki (Kropywnycki, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0002-8686-7507

vtymoshenko07@gmail.com

Adnotacja. Życie codzienne miasta Jelizawetgradu podczas I wojny światowej pozostaje niedostatecznie zbadanym tematem we współczesnej nauce historycznej. Nie zyskał on znaczenia w literaturze naukowej i badawczej ze względu na brak zainteresowania szerokim zakresem wydarzeń i zjawisk związanych z I wojną światową oraz słabe opracowanie bazy źródłowej przez historyków zarówno w ramach historii wojny, jak i w odniesieniu do omawianego problemu. W latach 1914-1918 Jelizawetgrad był miastem tyłowym i jedną z baz Frontu Południowo-Zachodniego, a środki komunikacji (telefon, poczta i telegraf) odgrywały ważną rolę w jego życiu. W proponowanym badaniu autor zrekonstruował pracę Urzędu Pocztowo-Telegraficznego w Jelizawetgradzie w kontekście życia codziennego w mieście Jelizawetgrad podczas I wojny światowej, na podstawie publikacji z gazety „Głos Południa”. Badacz udowodnił, że praca Urzędu Pocztowo-Telegraficznego w Jelizawetgradzie nie tylko nie zakończyła się wraz z wybuchem wojny, ale nie zwolniła tempa, i podkreślił, że część pracowników została zmobilizowana na front, a pracownicy, którzy kontynuowali pracę w urzędzie, oprócz swoich bezpośrednich obowiązków, byli również zaangażowani w wolontariat i rozwój usług pocztowych w czasie wojny.

Słowa kluczowe: Jelizawetgrad, Urząd Pocztowo-Telegraficzny w Jelizawetgradzie, I wojna światowa, wolontariat, gazeta „Głos Południa”.

YELISAVETGRAD POSTAL AND TELEGRAPH OFFICE DURING WORLD WAR I (1914–1918) (ACCORDING TO THE MATERIALS OF THE “THE VOICE OF THE SOUTH” (GOLOS YUGA) NEWSPAPER)**Volodymyr Tymoshenko***Postgraduate Student at the Department of History of Ukraine and World History**Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University (Kropyvnytskyi, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0002-8686-7507

vtymoshenko07@gmail.com

Abstract. Everyday life in Yelisavetgrad during World War I remains an understudied topic in modern historical science. In the scientific and research literature, it has not gained relevance due to the lack of interest in a wide range of events and phenomena related to World War I and the weak development of the source base by historians both within the history of the war and in relation to the outlined problem. In 1914–1918, Yelisavetgrad was a rear town and one of the bases of the South-Western Front, and means of communication (telephone, post and telegraph) played an important role in its life. In the offered investigation, the author reconstructed the work of the Yelisavetgrad postal and telegraph office in the context of daily life in Yelisavetgrad during World War I, based on publications from the "The Voice of the South" (Golos Yuga) newspaper. The researcher proved that the work of the Yelisavetgrad postal and telegraph office not only did not stop with the beginning of the war but also did not slow down; emphasized that some workers were mobilized to the front and others who continued to work in the office, in addition to their direct official duties still volunteered and developed postal services in wartime conditions.

Key words: Yelisavetgrad, Yelisavetgrad postal and telegraph office, World War I, volunteering, “The Voice of the South” newspaper.

ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКА ПОШТОВО-ТЕЛЕГРАФНА КОНТОРА В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 1914–1918 РР. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГАЗЕТИ «ГОЛОС ЮГА»)**Володимир Тимошенко***аспірант кафедри історії України та всесвітньої історії**Центральноукраїнського державного університету**імені Володимира Винниченка (Кропивницький, Україна)*

ORCID ID: 0000-0002-8686-7507

vtymoshenko07@gmail.com

Анотація. Повсякденне життя м. Єлисаветграда в роки Першої світової війни залишається малодослідженою темою в сучасній історичній науці. У науковій та дослідницькій літературі вона не набула актуальності через відсутність інтересу до широкого спектру подій і явищ, пов'язаних з Першою світовою війною та слабку розробку

істориками джерельної бази як у межах історії війни, так і стосовно окресленої проблеми. У 1914–1918 роках Єлисаветград був тиловим містом і однією з баз Південно-Західного фронту і засоби зв'язку (телефон, пошта і телеграф) відігравали в його житті важливу роль. У пропонованій розвідці автор на основі публікацій з газети «Голос Юга» реконструював роботу Єлисаветградської поштово-телеграфної контори в контексті повсякденного життя міста Єлисаветграда в роки Першої світової війни. Дослідник довів, що робота Єлисаветградської поштово-телеграфної контори з початком війни не лише не зупинилася, але й не збавила темпів, наголосив, що частина співробітників була мобілізована на фронт, а працівники, які продовжили працювати в конторі, окрім своїх прямих службових обов'язків ще займалися волонтерством та розвивали поштові послуги в умовах війни.

Ключові слова: Єлисаветград, Єлисаветградська поштово-телеграфна контора, Перша світова війна, волонтерство, газета «Голос Юга».

Вступ. В усі часи зв'язок відігравав важливу роль у функціонуванні органів державної влади, комунікаціях у середині країни та у щоденному спілкуванні між людьми. Під час воєнних дій даний напрямок набував особливого, надважливого значення. Більше ста років тому пошта і телеграф були єдиним засобом зв'язку і від якості роботи поштово-телеграфної контори залежала своєчасність та якість передачі інформації. Відповідно це відображалось на роботі державних органів влади умовах війни, координації роботи різних служб. Зв'язок у суспільстві відбувався в переважній більшості за допомогою листування, а також через абонентську телефонну мережу для більш заможних громадян. З огляду на це, вивчення роботи Єлисаветградської поштово-телеграфної контори в умовах повсякденного життя міста військового часу є актуальною проблемою. Тема Першої світової війни 1914–1918 рр. з ідеологічних міркувань до 1991 року була малодослідженою та непопулярною. Перевага в наукових колах віддавалася тематиці жовтневого більшовицького перевороту 1917 року в дусі марксистсько-ленінської ідеології. Лише з початку 2000-х років проблеми пов'язані з повсякденним життям міст у роки Першої світової війни поступово почала набувати інтересу серед дослідників. Повсякденне життя Єлисаветграда у роки Першої світової війни ніколи не було предметом окремої і глибокої наукової розвідки.

Мета пропонованого дослідження – показати роботу Єлисаветградської поштово-телеграфної контори в умовах повсякденного життя міста в роки Першої світової війни.

Джерельною базою для підготовки публікації стали матеріали з газети «Голос Юга», яка виходила у Єлисаветграді у 1914–1917 рр., на сторінках якої було відображено роботу працівників місцевої поштово-телеграфної контори.

З історії Єлисаветграда відомо, що поштова станція в місті була заснована у 1784 році, а 1885 року вона була об'єднана із телефонною станцією. Телефонне сполучення у місті було встановлено у 1892 році, тоді ж була створена й абонентська телефонна мережа (Pashutin, 1897: 204). Напередодні Першої Світової війни поштово-телеграфна контора у Єлисаветграді розміщувалася по вулиці Гоголя у приміщенні збудованому у 1893 р., яке нині є пам'яткою архітектури та містобудування міста Кропивницького.

Напередодні Першої світової війни Єлисаветградську поштово-телеграфну контору очолював Аветіс Микитович Тер-Іоганесов, який мав квартиру при конторі. Крім нього до штату входили його помічник, поштово-телеграфні чиновники 1-го, 2-го, 3-го та 4-го розрядів, молодший механік, завідувач телефонною мережею, телефоністки та наглядачі. Загалом у конторі працювало 35 службовців (1913: 207-208).

Про початок Першої світової війни працівники Єлисаветградського поштово-телеграфної контори дізналися чи не найперші. Вже на початку серпня 1914 року начальником Єлисаветградської поштово-телеграфної контори було представлено нові правила листування із призваними на службу. Зокрема, на телеграмах та поштових відправленнях до діючої армії необхідно було зазначати тільки чин військовослужбовця, його прізвище, ім'я, по-батькові, а також назву частини. Вказувати місце розташування військових частин та інфраструктурних об'єктів було суворо заборонено (1914, 1 avgusta: 3). Зрозуміло, що нові правила були впровадженні з міркувань військової цензури в умовах воєнного часу.

Під час війни частина працівників поштово-телеграфної контори була мобілізована на фронт, а ті, що залишилися – працювали з великим навантаженням. Працівники пошти відраховували частину своєї зарплатні на допомогу сім'ям мобілізованих колег, неодноразово надсилали подарунки до армії. Особливо активну участь в благодійницькій діяльності брала дружина начальника контори пані Тер-Іоганесова. Вояки, які отримували подарунки у відповідь надсилали листи вдячності. Наведемо типовий приклад: «Посилки, які ви надіслали, ми отримали і за них вам дуже вдячні. Ваші подарунки були роздані усій роті, бійці якої попросили мене передати вам щире подяку за вашу працю та батьківські почуття до нас» (1915, 1 feavralia: 3).

Наприкінці 1914 року Єлисаветградську поштово-телеграфну контору з робочим візитом відвідав начальник Одеського поштово-телеграфного округу Воронков. Він оглянув недавно відремонтоване приміщення пошти і залишився задоволеним. В умовах воєнного часу пошта розвивалася і в ході інспекційної перевірки також було запропоновано підшукати нове приміщення для відділення на вул. Пермській. Загалом попри всі труднощі колектив поштово-телеграфної контори м. Єлисаветграда завершив із солідною цифрою доходів у розмірі 249 202 рублів, при цьому витратна частина склала 67 372 рублів. Відповідно чистий прибуток склав 181 830 рублів і це при тому, що другу половину 1914 року пошта працювала в режимі кадрового голоду із 18 вакансіями, встигнувши опрацювати 501 602 телеграм та 3 083 339 листів (1915, 1 feavralia: 3).

У 1915 році працівники поштово-телеграфної контори продовжили вносити свій вклад у перемогу над ворогом. Кореспондент газети «Голос Юга» Кай (очевидно Д. Горшков) у статті «Пошта, телеграф та телефон – воїнам» описав їхню роботу зі збору коштів у стінах закладу для потреб воїнів, роботу з обробіткою поштової кореспонденції, виконання свого громадянського обов'язку перед Батьківщиною. Зокрема автор зазначає: «Мало бути лише чиновником та службовцем, щоб виконувати ту велику, відповідальну та непопулярну працю, яку виконують наші забуті «поштовики». Потрібно бути ще сином, люблячим сином своєї

Батьківщини, щоб забути про власні життєві негаразди, віддати себе повністю великій, відповідальній роботі, якою, без сумніву є робота на пошті. Пошта та телеграф – це нерв, який з'єднує нас із тими, хто кров за нас проливає. Нерв цей невтомно працює. Але цього замало: поштові чиновники за час війни при своїх малих статках проявили себе щедрими та чуйними доброчинцями. Про це кажуть листи, які приходять з фронту на адресу чиновників. Сьогодні службовці пошти, телеграфа та телефону чекають відгуків зі сторони громади. Нехай кожен із нас, не дякуючи, а співчуваючи «поштовикам», сам прийде на пошту або на вокзал та зробить свій внесок. «Поштовики» на це заслужили» (1915, 21 апреля: 3).

На жаль, колектив Єлисаветградської поштово-телеграфної контори зазнав і втрат на війні. В червні 1915 року був опублікований список із 4-х прізвищ: 1 співробітник загинув, 1 потрапив в полон, 1 пропав без вісти та 1 було поранено (1915, 9 yіunіa: 3). В той же час сім'ям мобілізованих на фронт працівників продовжувала надаватися допомога. На початковому етапі війни грошова допомога виплачувалася за рахунок зібраних коштів від колег, станом на червень 1915 року такі виплати взяло на себе поштово-телеграфне відомство. Розмір виплат родинам 11 мобілізованих на війну працівників Єлисаветградської поштово-телеграфної контори складав: $\frac{3}{4}$ зарплатні мобілізованого із 5 дітьми; родинам у яких налічувалося менше 5 дітей виплачувалося $\frac{2}{3}$ зарплатні, а бездітним родинам належало до виплати $\frac{1}{2}$ від розміру доходу призваного на війну годувальника сім'ї (1915, 19 yіunіa: 3).

Також колектив поштово-телеграфної контори м. Єлисаветграда продовжив приймати активну участь у благодійницькій діяльності. Влітку 1915 року німецькі війська почали використовувати хімічну зброю на Східному фронті. Відповідно гостро постало питання про термінове виготовлення засобів захисту – протигазів. Оскільки в той час не було розгорнуте їх масове виробництво військово-промисловим комплексом країни, активну участь у цьому взяли благодійницькі організації по всій країні. В Єлисаветграді на заклик місцевого жіночого комітету жертвувати кошти на виготовлення протигазів відгукнулися і службовці поштово-телеграфної контори. У день отримання зарплати 20 червня 1915 року працівники пошти зібрали між собою необхідну суму коштів, яка призначалася для виготовлення респіраторів від газів. Респіратори повинні були виготовлятися під керівництвом та наглядом дружини очільника пошти пані Тер-Іоганесової (1915, 23 yіunіa: 3).

У червні 1915 року у місцевій пресі з'явилася повідомлення про початок продажу на пошті патріотичних марок (1915, 9 yіunіa: 3). А восени був опублікований новий заклик купувати поштові патріотичні марки від Імператорського Жіночого Патріотичного Товариства на користь сиріт із сімей загиблих воїнів (1915, 30 oktiabria: 4).

Рис. 1. Поштові патріотичні марки із оголошення від Імператорського Жіночого Патріотичного Товариства на користь сиріт із сімей загиблих воїнів (Голос Юга.1915. 30 окт. С.4)

Поштові патріотичні марки Імператорського Жіночого Патріотичного Товариства були випущені у чотирьох варіантах із різним номіналом в 1, 3, 7 та 10 копійок. Марки офіційно використовувалися в якості поштових марок впродовж 1914–1917 років. На той час ними можна було оплачувати всі види поштової кореспонденції. На них були зображено воїнів часів Русі, покровителя воїнства Святого Юрія (Георгія) Зміборця, а також дітей з матір'ю, які зображали родину без батька. Все це на думку авторів символізувало боротьбу з ворогом, а також родинне коло, яке залишилося без очільника сім'ї. Такі ілюстрації мали за мету розбудити патріотичні почуття у населення та заохотити купувати марки.

Поступово через труднощі воєнного часу із середини 1915 року почали проявлятися кризові явища в економіці та суспільних настроях, які не минули і поштово-телеграфну контору. З метою скорочення роботи телеграфу начальник головного управління телеграфу та пошти циркулярно запропонував усім службовцям при використанні телеграфу в службових цілях складати телеграми максимально коротко, уникати використання титулування та ін., користуватися умовними адресами та не використовувати в адресах визначення посади, імені та по-батькові (1915, 17 yіunіa: 3).

У жовтні 1915 року став до виконання обов'язків новопризначений начальник Єлисаветградської поштово-телеграфної контори М. Ф. Коздобін, який до того був начальником евакуйованої Віленської центральної поштової контори (1915, 9 oktiabria: 3).

У 1916 році із фронту почала поступати велика кількість неоплачених листів та поштових карток для медсестер, лікарів та працівникам низової ланки госпіталів, які розташовувалися поза районом бойових дій, що свідчило про поглиблення кризових явищ (1916, 24 fevralia: 3). Але незважаючи на всі труднощі пошта продовжувала працювати. У січні 1917 р. в газеті «Голос Юга» була опублікована стаття під назвою «На Першому поштовому відділенні». У ній було висвітлено роботу І-го поштового відділення на вул. Вокзальній і наведено перелік послуг, які містяни могли на ньому отримати, а саме: прийом та видача різноманітної

кореспонденції, продаж знаків поштової оплати, гербових марок, вексельного та актового паперу. Відділення працювало без вихідних з 08:00 до 21:00 (1917, 21 yanvaria: 3). Публікація свідчила про те, що Єлисаветградська поштово-телеграфна контора на початку 1917 року активно намагалася залучати потенційних клієнтів через подібні статті, і відповідно дбала про свій розвиток на протидію лихоліттям воєнного часу.

На початку 1917 року загальна соціально-економічна ситуація в країні, а з тим і в Єлисаветграді, не покращилася. Країна перебувала вже на порозі революційних змін. Населення масово продовжувало надсилати неоплачувані листи до діючої армії, але і пошта вже не могла безкоштовно далі їх доставляти. Листи із неоплаченими марками щодня просто знищувалися у великій кількості, хоча вартість марки становила 5 коп. При цьому листи для полонених звільнялися від оплати, посилки для відправки полоненим до 12 фунтів ваги (4,9 кг) також приймалися на безоплатній основі. Листівки для військовополонених продавалися за 1 коп. за одиницю (1917, 19 fevralia: 3).

Після падіння монархії в лютому 1917 року та переходу влади в країні до Тимчасового уряду, руйнівні процеси в усіх сферах життя поглибилися. Рівень життя продовжував падати, влада почала втрачати важелі впливу на місцях. Так незважаючи на загальне розпорядження Міністерства пошти і телеграфу та оголошення місцевої поштової контори про підвищення цін на поштові послуги, багато листів оплачувалося споживачами за старими тарифами (1917, 1 sentiabria: 3). Громадяни просто вже ігнорували розпорядження, циркуляри непопулярних та неавторитетних органів влади Тимчасового уряду. У той же час і Центральна Рада, не могла повною мірою впоратися з викликами, які щодня поставали в охопленій революційними подіями країні.

Висновки. Підсумовуючи роботу Єлисаветградської поштово-телеграфної контори під час Першої світової війни, можна із впевненістю констатувати, що її працівники продемонстрували високу громадянську позицію та самопожертву під час війни, прийняли активну участь у волонтерському русі. Окремі працівники були на фронті зі зброєю в руках, а інша частина в тилу за робочими місцями. Незважаючи на кадрові проблеми, вони часто понаднормово працювали, благородно віддаючи при цьому частину своїх доходів на допомогу родинам мобілізованих колег, дітям-сиротам, воїнам на фронт у вигляді подарунків, респіраторів та ін. Їх трудових подвигів нарівні із трудовими подвигами працівників інших сфер та галузей міста Єлисаветграда залишився в більшій мірі недооціненим та забутим нащадками.

Список використаних джерел:

1. В I-м почтовом отделении. *Голос Юга*. 1917. 21 янв. С. 3.
2. Ежегодник «Голос Юга». Єлисаветград: 1913. 328 с., С. 207-208.
3. Исторический очерк г.Елисаветграда. Составил и издал А. Н. Пашутин. Єлисаветград: Лито-Типография Бр.Шполянских, 1897. 311 с., С. 204.
4. Кай. Почта, телеграф и телефон – воинам. *Голос Юга*. 1915. 1 апр. С. 3.
5. На почте. *Голос Юга*. 1915. 1 февр. С. 3.
6. На почте. *Голос Юга*. 1915. 1 февр. С. 3.
7. На почте. *Голос Юга*. 1915. 19 июн. С. 3.
8. На почте. *Голос Юга*. 1915. 23 июн. С. 3.
9. На почте. *Голос Юга*. 1915. 9 окт. С. 3.
10. На почте. *Голос Юга*. 1916. 24 февр. С. 3.
11. На почте. *Голос Юга*. 1917. 1 сент. С. 3.
12. На почте. *Голос Юга*. 1917. 19 февр. С. 3.
13. На почте. Сокращение работы телеграфа. *Голос Юга*. 1915. 17 июл. С. 3.
14. От начальника елисаветград. телегр. конторы. *Голос Юга*. 1914. 1 авг. С. 3.
15. Почтовые патриотические марки от Императорского женского патриотического комитета. *Голос Юга*. 1915. 30 окт. С. 4.
16. Продажа патриотических марок. *Голос Юга*. 1915. 9 июн. С. 3.
17. Служащие почты на войне. *Голос Юга*. 1915. 9 июн. С. 3.

References:

1. (1917, 21 yanvaria). V I-m poshtovom otdelenii [At the 1st post office]. *Golos Yuga*, (17), 3.
2. (1913). *Yezhegodnik Golos Yuga* [Voice of the South Annual]. Yelisavetgrad, issue 328, pp. 207-208.
3. Pashutin A.N. (Eds) (1897). *Istoricheskii ocherk g. Elisavetgrada* [Historical sketch of Elisavetgrad]. Yelisavetgrad. Lito-Tipografiya Br.Shpolianskikh, issue 328, pp. 204.
4. Kai. (1915, 21 aprilia). Pochta, telegraf i telefon - voinam [Post, telegraph and telephone – to soldiers]. *Golos Yuga*, (95), pp. 3.
5. (1915, 1 fevralia). Na pochte [At the post office]. *Golos Yuga*, (95), 3.
6. (1915, 1 fevralia). Na pochte [At the post office]. *Golos Yuga*, (95), 3.
7. (1915, 19 yiunia). Na pochte [At the post office]. *Golos Yuga*, (144), 3.
8. (1915, 23 yiunia). Na pochte [At the post office]. *Golos Yuga*, (147), 3.
9. (1915, 9 oktiabria). Na pochte [At the post office]. *Golos Yuga*, (234), 3.
10. (1916, 24 fevralia). Na pochte [At the post office]. *Golos Yuga*, (44), 3.
11. (1917, 1 sentiabria). Na pochte [At the post office]. *Holos Yuga*, (194), 3.
12. (1917, 19 fevralia). Na pochte [At the post office]. *Holos Yuga*, (41), 3.
13. (1915, 17 yiulia). Na pochte. Sokrashchenie raboti tekegrafa [At the post office. Reduction of telegraph work]. *Golos Yuga*, (168), 3.
14. (1914, 1 avgusta). Ot nachalnika yelizav. poch. telegr. kontory [From the boss of elizav.post office telegram office]. *Golos Yuga*, (180), 3.
15. (1915, 30 oktiabria). Pochtovie patrioticheskie marki ot Imperatorskogo zhenskogo patrioticheskogo komiteta [Patriotic postage stamps from the Imperial women's society]. *Golos Yuga*, (252), 4.
16. (1915, 9 yiunia). Prodazha patrioticheskikh marok [Sale of patriotic stamps]. *Golos Yuga*, (135), 3.
17. (1915, 9 yiunia). Sluzhashchie pochty na voine [Service personnel in war]. *Golos Yuga*, (135), 3.